

Consequences of Mother-Teacher Role Duality from Children's Point of View: A Phenomenological Study

Maliheh Sharifi¹ , Hossein Keshavarz Afshar^{1*} , Somayeh Shahmoradi¹ ,
Samaneh Salimi¹

1. Department of Counseling, Faculty of Psychology and Education, University of Tehran, Tehran, Iran.

***Corresponding Author:** Associate Professor, Department of Counseling, Faculty of Psychology and Education, University of Tehran, Tehran, Iran. Email: keshavarz1979@ut.ac.ir

ARTICLE INFO

Article type:
Research Article

Article History:
Received: 29 Oct 2024
Revised: 07 Nov 2024
Accepted: 28 Dec 2024
Published: 30 Mar 2026

Keywords:
Consequences, Motherhood, Role Duality, Teacher.

ABSTRACT

The objective of this study was to examine the repercussions of the mother-teacher's dual function from the children's point of view. The research methodology employed in this study was qualitative and phenomenological. 12 individuals (8 girls and 4 boys) were selected through purposive sampling from the research field, which encompassed boys and girls aged 12 to 20 residing in Tehran and Bonab in 2024. Information was gathered through a semi-structured interview. Colaizzi's phenomenological analysis was employed to analyze the data, resulting in the extraction of 82 primary codes, 8 secondary themes, and 2 main themes. The primary theme of communication consequences is further divided into four sub-themes: the child's efficient experience in communicating with classmates, communication challenges with classmates, communication challenges with the mother, and the child's positive position in school. The emotional consequences of the mother's teaching were also two sub-themes: the child's experience of positive emotions and the child's experience of negative emotions. Ultimately, the findings indicated that there are mothers in the education system who, in addition to their primary responsibilities, also assume the role of a teacher in the classroom. The lived experience of children as a consequence of this duality is both positive and negative. This investigation assists administrators and policymakers in the field of education, as well as mothers who serve as their children's elementary school instructors, in formulating policies and initiatives that promote the contributions of mothers and educators to the lives of children.

Cite this article: Sharifi, M., Keshavarz Afshar, H., Shahmoradi, S., & Salimi, S. (2026). Consequences of Mother-Teacher Role Duality from Children's Point of View: A Phenomenological Study. *Journal of Applied Psychological Research*, 17(1), 85-97. doi:10.22059/japr.2026.384548.645047

© Author(s) retain the copyright.
DOI: <https://doi.org/10.22059/japr.2026.384548.645047>

Publisher: University of Tehran Press.

Consequences of Mother-Teacher Role Duality from Children's Point of View: A Phenomenological Study

Extended Abstract

Aim

The mother holds the most significant influence in a child's life. Mothers should endeavor to dedicate time to their children so they feel loved and special (Mohandas et al., 2022). However, social changes in the new century have altered the roles and functions of women in society. Currently, many women contribute to the economy and broader societal activities. Coupled with improvements in the educational system, increased social awareness, and rising living costs, women's employment has significantly increased (Bishnoi et al., 2020). Most teacher-mothers effectively organize and manage their professional demands and housework. These mothers are often hardworking, dedicating their entire day to managing responsibilities, and possess excellent time management skills, which are often passed on to their children. However, teacher-mothers are often fatigued by the constant physical, emotional, and cognitive pressures inherent in performing their dual roles (Siddiqui et al., 2019). Considering the importance and potential impact of a mother's employment as a teacher on family relationships, child-rearing, and children's academic performance, conducting research in this field seems necessary. Therefore, this study was undertaken to analyze the consequences of the dual role of mother-teacher from the children's point of view.

Methodology

This research employed a qualitative and phenomenological method. The study participants included boys and girls aged 12 to 20 living in Tehran and Benab in 2024, whose mothers were elementary school teachers. Participants were selected using a purposeful sampling method. The data collection tool was a semi-structured interview. After designing and formulating the research questions with the supervisor's assistance, a call for participation was issued at the university and school levels, inviting qualified individuals to participate in an interview. Consistent with the phenomenological research approach of this study, the Colaizzi phenomenological approach was used to analyze the interview data. To increase the accuracy of the data analysis process, the qualitative analysis software MAXQDA 2020 was utilized.

Findings

In total, 82 primary codes, 8 subthemes, and 2 main themes were identified. This section presents the findings derived from participants' experiences.

Table 1. Main themes and subthemes of participants' experiences

Main themes	Subthemes
Communication consequences	Communication challenges with the mother Child's experiences of communication with classmates Challenges in communication with classmates Child's positive position in school
Emotional consequences	Child's positive emotional experiences related to the mother's teaching Child's negative emotional experiences related to the mother's teaching

A number of participants described their interactions with classmates when their mother was present in the classroom as a teacher:

I felt that my classmates were not comfortable with us, as if it affected our relationships. I was always with my sister and didn't need to communicate much with the other children in the class, but I felt those heavy looks. That sense of comfort children usually have with their friends at this age was definitely missing. (Interview No. 1)

Some participants reported positive experiences resulting from their mother's teaching:

"I made progress in my early years. This situation made me more responsible. Even when I was sick, they didn't let me leave and kept my belongings, but I cried so much that they eventually gave them to me. That responsibility helped me take better care of my studies and improve academically." (Interview No. 10)

Conclusion

Overall, the dual role of the mother as both parent and teacher, as experienced by elementary school students, was categorized into two main themes: communication consequences and emotional consequences. The frequency and intensity of these consequences varied across the two themes. Previous research highlights the positive role of supportive peer relationships in students' mental and physical health, including enhanced psychological well-being, improved adaptive behavior, and reduced stress levels (Nomaguchi & Allen, 2023). Conversely, studies indicate that teacher–student relationships characterized by conflict or excessive dependency can threaten students' adjustment, reduce satisfaction and engagement, and negatively affect both current and future academic achievement (Verniers et al., 2022).

The second main theme addresses the emotional consequences of maternal teaching, which may be either positive or negative and can influence the child's life, behavior, and interpersonal relationships. This theme includes two subthemes: the child's positive emotional experiences and the child's negative emotional experiences related to maternal teaching. Emotions reflect individuals' responses to stimuli, as well as their evaluations of the surrounding circumstances. Advances in psychology and neuroscience emphasize the critical role of emotions in students' motivation, interpersonal resources, memory, and learning (Widdig & Berg, 2014). When the teacher–student relationship is more intimate, students tend to feel more relaxed and secure. In such an environment, they are more likely to seek academic guidance when encountering difficulties, which supports their educational progress. Additionally, in situations involving social pressure, students are more inclined to seek emotional support from a trusted teacher, providing a valuable emotional outlet.

This study also had several limitations. Due to the specificity of the topic and the requirement to recruit participants whose mothers were teachers with teaching experience, the sampling process was time-consuming and challenging. Furthermore, because this research employed a qualitative design, the sample was limited to students from a specific educational level and geographical area; therefore, caution is required when generalizing the findings. Future research is encouraged to conduct longitudinal studies to examine students' experiences over time and to assess the long-term effects of the mother–teacher role on learning and emotional development. Since the present study focused solely on students' lived experiences, future studies should also collect and analyze interviews with teacher-mothers to gain deeper insights into their shared attitudes and experiences.

Keywords: Consequences, Motherhood, Role Duality, Teacher

Ethical Considerations

Before conducting the interviews, participants were provided with the necessary explanations regarding the ethical principles of the research, including confidentiality and audio recording. After obtaining their informed consent, the interviews were conducted. Participants were also informed of their right to withdraw from the interview at any stage and were assured that their information would remain confidential throughout the entire research process.

This study was approved by the Ethics Committee of the Faculty of Psychology and Educational Sciences at the University of Tehran under the ethics code IR.UT.PSYEDU.REC.1403.038.

Acknowledgments and Funding

The research team and all participants in this study are gratefully acknowledged. This study was conducted without any financial support.

Conflict of Interest

The authors declare that there is no conflict of interest regarding this study.

Cite this article: Sharifi, M., Keshavarz Afshar, H., Shahmoradi, S., & Salimi, S. (2026). Consequences of Mother-Teacher Role Duality from Children's Point of View: A Phenomenological Study. *Journal of Applied Psychological Research, 17*(1), 85-97. doi:10.22059/japr.2026.384548.645047

© Author(s) retain the copyright.

DOI: <https://doi.org/10.22059/japr.2026.384548.645047>

Publisher: University of Tehran Press.

پیامدهای دوگانگی نقش مادری-معلمی از دیدگاه فرزندان: یک مطالعه پدیدارشناسانه

ملیحه شریفی^۱✉، حسین کشاورز افشار^{۱*}✉، سمیه شاهمرادی^۱✉، سمانه سلیمی^۱✉

۱. گروه مشاوره، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

*نویسنده مسئول: دانشیار، گروه مشاوره، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: keshavarz1979@ut.ac.ir

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله:

پژوهشی

تاریخ‌های مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۰۸

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۹/۰۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۰۸

تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۱/۱۰

کلیدواژه‌ها:

پیامدها، دوگانگی نقش، مادری، معلم.

پژوهش حاضر با هدف واکاوی پیامدهای دوگانگی نقش مادری-معلمی از دیدگاه فرزندان انجام گرفت. روش پژوهش کیفی و از نوع پدیدارشناسی بود. جامعه آماری مطالعه شامل دختران و پسران ۱۲ تا ۲۰ ساله ساکن در شهر تهران و شهرستان بناب در سال ۱۴۰۳ بود و در مجموع ۱۲ نفر (۸ دختر و ۴ پسر) به روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. به منظور جمع‌آوری اطلاعات از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته استفاده شد. داده‌ها با تحلیل پدیدارشناسی کلایزی بررسی شدند و در نهایت ۸۲ کد اولیه، ۸ مضمون فرعی و ۲ مضمون اصلی استخراج شد. مضمون اصلی پیامدهای ارتباطی، خود شامل چهار مضمون فرعی بود که شامل تجربه کارآمد فرزند در ارتباط با همکلاسی‌ها، چالش‌های ارتباطی با همکلاسی‌ها، چالش‌های ارتباطی با مادر و جایگاه مثبت فرزند در مدرسه می‌شود. دو مضمون فرعی پیامدهای عاطفی نیز عبارت بود از: تجربه احساسات مثبت فرزند از تدریس مادر و تجربه احساسات منفی فرزند از تدریس مادر. نتایج نشان داد در سیستم آموزش و پرورش، مادرانی وجود دارند که هم‌زمان نقش معلمی را در کلاس درس برعهده دارند. تجربه زیسته ناشی از این دوگانگی آثار مثبت و منفی بر فرزندان داشته است. این مطالعه به مادرانی که در مقطع ابتدایی معلم فرزندانشان هستند و همچنین مدیران و سیاست‌گذاران حوزه آموزش و پرورش کمک می‌کند تا سیاست‌ها و برنامه‌های مناسبی برای حمایت از مادران و معلمان در زندگی فرزندان ارائه دهند.

استناد: شریفی، م.، کشاورز افشار، ح.، شاهمرادی، س.، و سلیمی، س. (۱۴۰۵). پیامدهای دوگانگی نقش مادری-معلمی از دیدگاه فرزندان: یک مطالعه پدیدارشناسانه. فصل‌نامه

پژوهش‌های کاربردی روانشناختی، ۱۷(۱)، ۸۵-۹۷. doi:10.22059/japr.2026.384548.645047

ناشر: انتشارات دانشگاه تهران

DOI: <https://doi.org/10.22059/japr.2026.384548.645047>

© نویسندگان.

۱. مقدمه

مادر مهم‌ترین تأثیر را در زندگی کودک دارد. مادران باید زمانی را برای فرزندانشان اختصاص دهند تا آن‌ها احساس عشق و خاص بودن داشته باشند (مهانداس و همکاران^۱، ۲۰۲۲). با این حال تغییرات اجتماعی در قرن جدید سبب تغییر نقش‌ها و کارکردهای زن در اجتماع شده است. در شرایط فعلی، بسیاری از زنان در اقتصاد و فعالیت‌های عمومی جامعه نقش دارند و با بهبود نظام آموزشی و آگاهی اجتماعی و نیز به دلیل افزایش هزینه‌های زندگی، اشتغال زنان افزایش یافته است (بیشنوی و همکاران^۲، ۲۰۲۰). اشتغال مادر مانند شمشیر دولبه، هردو بعد مثبت و منفی را در برمی‌گیرد. از یک سو، اشتغال مادر ممکن است بر رشد کودک تأثیر منفی داشته باشد؛ زیرا مادران شاغل زمان کمتری را با فرزندان خود می‌گذرانند و علاوه بر این، ممکن است مادران غیرشاغل استرس بیشتری داشته باشند. از سوی دیگر، اشتغال مادر تأثیرات مثبتی از جمله بهبود درآمد خانواده، افزایش بهزیستی روانی و تمایل به سبک فرزندپروری مقتدرانه دارد (آپریانی و ریسناواتی^۳، ۲۰۲۰)؛ بنابراین هم‌زمان با کارکردهای مثبت دوگانگی نقش برای مادر می‌تواند او را تحت فشار روانی قرار دهد (هرمان و همکاران^۴، ۲۰۲۳).

بیشتر مادران معلم خواسته‌های حرفه‌ای و کارهای خانه را به‌خوبی سازمان‌دهی و مدیریت می‌کنند. این یک حقیقت است که این مادران سخت‌کوش هستند و تمام روز خود را صرف اداره امور می‌کنند. آنان مهارتی عالی برای مدیریت زمان دارند و مهارت‌های مدیریتی مذکور به فرزندان آن‌ها نیز منتقل می‌شود. با این حال مادران معلم اغلب از فشارهای مداوم فیزیکی، عاطفی و شناختی که برای اجرای نقش‌های دوگانه‌شان ضروری است، خسته می‌شوند (سیدیقیو و همکاران^۵، ۲۰۱۹). در مطالعه «تأثیر اشتغال مادران ایرانی بر بهداشت روانی کودکانشان: یک مرور نظام‌مند» که صوفی و بهزادپور (۱۳۹۹) انجام دادند، یافته‌ها حاوی تناقض‌هایی بود. برخی نتایج نشان داده‌اند که اشتغال مادران ممکن است احتمال ابتلا به اختلالات درونی و برونی‌سازی را در کودکان افزایش دهد و رابطه والد-کودک را تضعیف کند. از سوی دیگر، برخی یافته‌ها نشان داده‌اند که اشتغال مادر بهداشت روانی فرزندان را تقویت می‌کند. با این حال برخی از مطالعات، تفاوت معناداری را در بهداشت روانی کودکان مادران شاغل و غیرشاغل گزارش نکرده‌اند. کلاسون و بریس^۶ (۱۹۸۹) گزارش کردند که نقش دوگانه به‌عنوان مادر و معلم، پیامدهای مثبت آموخته‌ها و تجربیات را بین زندگی حرفه‌ای و خانوادگی این زنان منتقل می‌کند. مادران معلم با تغییرات در سیستم آموزشی به‌روز می‌شوند و با توجه به اینکه با کودکان از زمینه‌های متنوع در کلاس درس و ساختار مدرسه سروکار دارند، از خودآموزی در زمینه روان‌شناسی کودکان استفاده می‌کنند. مادران معلم شغل حرفه‌ای دارند؛ بنابراین با تغییرات جامعه، عوامل رشد اخلاقی و چالش‌های مرتبط با آن به‌روز می‌شود. به‌رحال تحقیقات بسیاری در زمینه تأثیر اشتغال مادر بر فرزندان و نقش آن در رشد آن‌ها انجام شده، اما تاکنون هیچ تحقیقی از دیدگاه فرزندان به اشتغال مادر به‌عنوان معلم نپرداخته است.

مطابق نظریه دلبستگی^۷، مادران شاغل احساس می‌کنند که هردو نقش اشتغال و مادری مهم است. اشتغال مادر، فرصتی برای فرد فراهم می‌کند تا از نظر حرفه‌ای ارتقا یابد و عزت‌نفس او را تقویت می‌کند. ایفای این نقش‌ها با تأمین آسایش و امنیت جسمانی و عاطفی کودک حاصل می‌شود. چالش زمانی به‌وجود می‌آید که در نگرش مادر به دو نقش مادری و شغلی که انجام می‌دهد و رضایت از تعادل بین این دو نقش، یکپارچگی وجود نداشته باشد. مشارکت مثبت این دو نقش موجب دلبستگی ایمن بین مادر و کودک می‌شود. زمانی که بین مادر و کودک دلبستگی ایمن وجود داشته باشد، رابطه همراه با احساس شادی و نشاط است. در چنین موقعیتی، خروج مادر در ساعات کار، برای مادر و کودک آسان‌تر خواهد بود. این احساسات رضایت‌بخش به کودک کمک می‌کند با زندگی مستقل از مادر روبه‌رو شود؛ زیرا می‌داند و می‌پذیرد که مادر باید به دیگران توجه کند، اما این توجه به معنای جایگزینی نیست، بلکه در کنار توجه به کودک خواهد بود. او می‌فهمد که فقط زمانی که مادر به خانه می‌آید، باید می‌تواند

1. Mohandas et al.
2. Bishnoi et al.
3. Apriani & Risnawaty
4. Hermann et al.
5. Siddiqui et al.
6. Claesson & Brice
7. attachment theory

با او وقت بگذرانند. در چنین رابطه‌ای، کودک می‌فهمد که او اولویت مادرش است و هیچ چیزی نمی‌تواند آن را تغییر دهد (کسامالی و راطانی، ۲۰۱۴). طبق نظریه اکولوژیک^۲ نیز که بر اهمیت محیط در زندگی و رشد کودکان تأکید می‌کند، شبکه‌های اجتماعی‌ای که کودکان به آن‌ها تعلق دارند، می‌توانند به‌طور مستقیم بر تقویت یادگیری آن‌ها تأثیر بگذارند. روابط والدین و معلمان زمانی شکوفا می‌شود که نگرانی‌های هر دو طرف در مورد مسائل احتمالی مطرح و توضیح داده شود. پس مشارکت والدین، رابطه‌ای سالم‌تر بین والدین و معلمان ایجاد خواهد کرد (الهزمی و کافمن، ۲۰۲۲). کاپوتی و همکاران^۴ (۲۰۱۷) در مطالعه‌ای طولی با عنوان «نقش رابطه مادر-کودک و معلم-فرزند بر پیشرفت تحصیلی»، رابطه کودکان با مادران و معلمان خود را به‌عنوان پیش‌بینی‌کننده پیشرفت تحصیلی در سال‌های بعدی بررسی کردند. نتایج نشان داد رابطه مادر و فرزند در پنج‌سالگی و رابطه معلم و فرزند در هفت‌سالگی با پیشرفت تحصیلی کودکان در نه‌سالگی، کنترل پیشینه اولیه و توانایی‌های کلامی مرتبط است. تجزیه و تحلیل‌های بیشتر مشخص کرد تعارض معلم و کودک تا حدی واسطه رابطه بین تعارض اولیه مادر و کودک و پیشرفت تحصیلی بعدی کودکان است.

با توجه به اهمیت و تأثیر احتمالی اشتغال مادر به‌عنوان معلم بر روابط خانوادگی، پرورش فرزندان و عملکرد تحصیلی آن‌ها، مطالعه در این زمینه ضروری به‌نظر می‌رسد؛ چرا که زنان شاغل تحصیل کرده به‌دلیل داشتن مسئولیت چندگانه اعم از مادری، همسری، اشتغال و در برخی موارد حتی دانشجویی و فراهم‌نبودن حمایت‌های خانوادگی و اجتماعی لازم، همچنین تجربه مادری به‌مراتب سخت‌تر و مسائل و چالش‌های بیشتر در این زمینه، در مقایسه با سایر زنان با مشکلات بیشتری مواجه‌اند (صادقی و شهبابی، ۱۳۹۶). تجربه زندگی فرزندان نیز که مادرشان در مدرسه و کلاس درس به‌عنوان معلمشان حضور داشته، موضوعی بسیار مهم و نیازمند بررسی دقیق است؛ زیرا نقش مستقیم مادر را به‌عنوان معلم بر رشد فرزند نشان می‌دهد. اهمیت این موضوع از دیدگاه‌های مختلف قابل بررسی است. تجربه زندگی فرزندان که مادرشان به‌عنوان معلم در مدرسه حضور داشته می‌تواند به‌عنوان منبعی ارزشمند برای بهبود سیستم آموزش و پرورش و تأثیرگذاری مثبت بر رشد دانش‌آموزان به‌کار گرفته شود. تجربه زندگی فرزندان مادران معلم فرصتی مناسب برای پژوهش در زمینه تأثیر والدین به‌عنوان معلم بر رشد فرزندان است. این مطالعه می‌تواند به بهبود دانش و تجربه تحصیلی دانش‌آموزان کمک کند. از سوی دیگر نادیده‌گرفتن تجربه زندگی فرزندان مادران معلم می‌تواند موجب از دست رفتن فرصت‌های مهم برای تأثیرگذاری بر رشد دانش‌آموزان شود و دانش و تجربه تحصیلی دانش‌آموزان را تضعیف کند؛ بنابراین، این پژوهش با هدف واکاوی پیامدهای دوگانگی نقش مادری-معلمی از دیدگاه فرزندان انجام گرفت.

۲. روش

۲-۱. جامعه، نمونه و روش اجرا

در این پژوهش از روش کیفی^۵ و پدیدارشناسی^۶ استفاده شد. پدیدارشناسی به معنای شناخت پدیدارها از طریق تحلیل آن‌ها، مطالعه فلسفی ساختارهای تجربه زیسته و آگاهی درباره پدیده مورد مطالعه از دیدگاه افراد دست‌اول است. در حقیقت، پدیدارشناسی یکی از رویکردهای پژوهش کیفی با ریشه‌های فلسفی متمرکز بر تجربه‌های زندگی انسان‌ها است (محمدپور، ۱۳۹۲). برای درک پیامدهای نقش دوگانه مادر-معلمی، روش پدیدارشناسی اتخاذ شد که به تشریح ساختار یا ماهیت تجربه‌های زندگی و معنی‌بخشیدن به آن‌ها و توصیف دقیق پدیده‌ها از خلال تجربه‌های زندگی روزمره می‌پردازد.

جامعه آماری پژوهش شامل دختران و پسران ۱۲ تا ۲۰ ساله ساکن در شهر تهران (۴ نفر) و شهرستان بناب (۸ نفر) در سال ۱۴۰۳ بود که در مقطع ابتدایی دانش‌آموز مادر خود بوده‌اند. نمونه‌های مورد نظر به روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. در این تحقیق از نمونه‌گیری هدفمند (غیراحتمالی) از نوع ملاکی استفاده شد. در نمونه‌گیری ملاکی، افراد براساس ملاک خاصی

1. Kassamali & Rattani

2. ecological theory

3. Alhazmi & Kaufmann

4. Caputi et al.

5. qualitative research method

6. Phenomenology

مانند داشتن تجربه یک پدیده خاص انتخاب می‌شوند (بازرگان، ۱۳۹۹). برای به حداقل رساندن ناهمگنی شرکت‌کنندگان، ملاک‌های ورود در نظر گرفته شد که عبارت بود از: ۱. تحصیل در مقطع ابتدایی دست کم یک سال به‌عنوان دانش‌آموز مادر خود؛ ۲. بازه سنی ۱۲ تا ۲۰ سال؛ ۳. زندگی با پدر و مادر در کنار هم؛ ۴. تمایل به شرکت در پژوهش. همچنین افرادی که زیر ۱۲ سال بودند یا از نظر کلامی و حافظه قادر به تشریح تجربه خود نبودند، از نمونه حذف شدند. شرکت‌کنندگان در صورت عدم تمایل به ادامه همکاری می‌توانستند از مطالعه خارج شوند.

از آنجا که پژوهش حاضر کیفی است، تعداد نمونه به‌گونه‌ای تعیین شد که بیشترین محتوای کیفی تجارب افرادی که دانش‌آموز مادر خود بوده‌اند استخراج شود و داده‌ها به حالت اشباع برسد؛ به‌طوری‌که پاسخ‌های شرکت‌کنندگان جدید به سؤالات مصاحبه، مشابه پاسخ‌های شرکت‌کنندگان قبلی باشد. به عبارت دیگر، نیازی به جمع‌آوری داده جدید نباشد و پاسخ‌ها تکراری شود (کوربین و استراوس^۱، ۲۰۱۴). بر همین اساس، در پژوهش حاضر، پس از مصاحبه با ۸ دختر و ۴ پسر با میانگین سنی ۱۶/۶، پاسخ‌های افراد به اشباع رسید و مصاحبه‌ها متوقف شدند.

۲-۲. روش جمع‌آوری اطلاعات

ابزار جمع‌آوری اطلاعات، مصاحبه نیمه‌ساختاریافته^۲ بود که آن را به‌عنوان مصاحبه‌ای کاوشی تعریف کرده‌اند. در مصاحبه نیمه‌ساختاریافته، مصاحبه‌گر به‌طور کلی، چارچوبی از موضوعات برای بررسی دارد. در این مصاحبه‌ها، نوعی گروه‌بندی غیررسمی از موضوعات و سؤالات برقرار می‌شود که پژوهشگر به شکل‌های مختلف از شرکت‌کنندگان مختلف خواهد پرسید. پژوهشگر سؤالات خود را با توجه به شرایط یا وضعیت مصاحبه و مصاحبه‌شوندگان تطبیق می‌دهند (محمدپور، ۱۳۹۲).

۲-۳. مراحل اجرای پژوهش

بعد از طراحی و تدوین سؤالات پژوهش، برای انتخاب مشارکت‌کنندگان در پژوهش، فراخوانی در دانشگاه‌ها و مدارس داده شد و افراد واجد شرایط برای انجام مصاحبه دعوت شدند. قبل از شروع مصاحبه، عنوان و هدف پژوهش توضیح داده شد و فرم رضایت آگاهانه توسط آن‌ها تکمیل شد. با توجه به شرایط هر مصاحبه‌شونده و اطلاعاتی که ارائه می‌دادند، سؤالات فرعی نیز به سؤالات اصلی افزوده شد. زمان هر مصاحبه ۳۰ تا ۴۵ دقیقه بود. سپس متن مصاحبه‌ها مکتوب شدند تا کدگذاری و تحلیل نتایج صورت پذیرد.

با توجه به رویکرد تحقیق، تحلیل داده‌ها با رویکرد پدیدارشناسی کلایزی^۳ صورت گرفت که مراحل انجام آن عبارت است از: ۱. خواندن دو بار متن هر مصاحبه تا درک کلی از محتوای آن به‌دست آید؛ ۲. استخراج گزاره‌های مهم از متن که به پدیده مورد مطالعه مربوط می‌شود؛ ۳. صورت‌بندی هریک از گزاره‌های معنی‌دار به‌دست‌آمده از مرحله قبل در واحدهای معنایی؛ ۴. خوشه‌بندی واحدهای معنایی صورت‌بندی‌شده براساس تشابه؛ ۵. ادغام یافته‌ها در توصیفی جامع؛ ۶. شرح ساختاری بنیادین از پدیده؛ ۷. قراردادن یافته‌ها در اختیار شرکت‌کنندگان به‌منظور اعتبارسنجی.

براین‌اساس ابتدا از فایل صوتی مصاحبه رونوشتی تهیه و متن مصاحبه به‌منظور درک و آشنایی بهتر با تجارب شرکت‌کنندگان، چندین بار مطالعه شد. سپس تمام عبارات یا گزاره‌هایی مهمی که با پدیده مورد بحث مرتبط بودند مشخص شدند تا عبارات معنی‌دار استخراج شود. با بررسی دقیق‌تر، عبارات مهم به‌صورت واحدهای معنایی صورت‌بندی شدند. مفاهیم صورت‌بندی‌شده‌ای که برای هر عبارت معنایی در نظر گرفته شدند، در قالب مضامین فرعی دسته‌بندی شدند. گروه‌هایی از مضامین فرعی که همگی نشانگر دیدگاه خاص هستند، با یکدیگر ادغام شدند. با ترکیب تمامی مضامین، توصیفی جامع از موضوع پژوهش به‌دست آمد و سپس توصیفی تفصیلی از پدیده مورد مطالعه به‌صورت مختصر و فشرده، با تمرکز بر جنبه‌های اساسی ساختار پدیده خلاصه شد. درنهایت، با ارجاع دوباره به شرکت‌کنندگان، اعتبارسنجی نتایج صورت گرفت. برای افزایش

1. Corbin & Strauss
2. semi-structured interview
3. Colaizzi

دقت در فرایند تحلیل داده‌ها، از نرم‌افزار تحلیل کیفی MAXQDA 2020 استفاده شد. با استفاده از ابزارهای نرم‌افزار، از جمله ابزار رسم نمودارها، تجارب مشارکت‌کنندگان بهتر درک شد و مضامین دقیق‌تر شناسایی شدند.

گوبا و لینکلن^۱ (۱۹۹۴) قابلیت اعتماد^۲ را به‌عنوان معیاری برای جایگزینی روایی و اعتبار در مطالعات کمی مطرح کردند تا به کمک آن، دقت علمی را در پژوهش کیفی ارزیابی کنند. در این پژوهش نیز درخصوص معیار اول باورپذیری^۳ از دو روش استفاده شد. در روش اول (بررسی توسط شرکت‌کنندگان)، پس از هر مصاحبه و مکتوب‌کردن متن آن، علاوه بر متن مصاحبه، تحلیل‌های ابتدایی پژوهشگر در اختیار مصاحبه‌شوندگان قرار گرفت تا از صحت یافته‌ها اطمینان حاصل شود. در روش دوم (اعتباربخشی) از پژوهشگری مجرب که قبلاً مطالعه‌ای کیفی را انجام داده و از این روش استفاده کرده بود، خواسته شد تا یکی از متن‌های مکتوب را پس از مطالعه کل متن و با در نظر گرفتن یادداشتهای محقق، قبل و حین مصاحبه به‌اختصار تفسیر کند. درخصوص معیار انتقال‌پذیری^۴ توصیفی جامع و غنی از شرایط شرکت‌کنندگان شامل سن، جنس و مقطعی که دانش‌آموز مادر شده‌اند، گزارش شد. درخصوص معیار اطمینان‌پذیری^۵ محقق درخصوص مفاهیم مطرح‌شده از سوی مشارکت‌کنندگان، نقل‌قول مستقیمی از آنچه مصاحبه‌شونده اظهار می‌کند، بیان می‌کند. درنهایت، برای اعتبار تأییدپذیری^۶ به اعتقاد گوبا و لینکلن (۱۹۹۴) چند مورد از متن‌ها همراه با خلاصه‌های تفسیری محقق در اختیار متخصصی موضوعی قرار گرفت و تأیید او در صحت فرایند تحلیل داده‌ها دلیلی برای وجود این معیار تلقی شد.

۳. یافته‌ها

۳-۱. توصیف جمعیت‌شناختی

در پژوهش حاضر، مصاحبه با ۸ دختر و ۴ پسر با میانگین سنی ۱۶/۶ انجام گرفت. در جدول ۱ ویژگی‌های جمعیت‌شناختی مصاحبه‌شوندگان ارائه شده است.

جدول ۱. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی شرکت‌کنندگان

کد مصاحبه‌شونده	جنسیت	سن	شهر	مقطع تحصیلی در کلاس درس مادر
۱	زن	۲۰	بناب	دوم
۲	زن	۱۷	بناب	اول
۳	زن	۱۴	بناب	ششم
۴	زن	۲۰	تهران	دوم
۵	مرد	۱۳	تهران	اول
۶	زن	۱۷	بناب	اول
۷	مرد	۱۵	تهران	اول
۸	مرد	۱۶	بناب	سوم
۹	زن	۱۹	تهران	اول
۱۰	زن	۱۸	بناب	سوم
۱۱	مرد	۱۷	بناب	پنجم
۱۲	زن	۱۴	بناب	اول

۳-۲. بررسی مضمون‌ها

در جدول ۲ شرح اطلاعات به‌دست‌آمده از مشارکت‌کنندگان آمده است.

1. Guba & Lincoln
2. Trustworthiness
3. Credibility
4. Transferability
5. Dependability
6. Confirmability

جدول ۲. مضمون‌های اصلی، فرعی و کدهای اولیه تجارب مشارکت‌کنندگان

مضمین اصلی	مضمین فرعی	کدهای اولیه
پیامدهای ارتباطی	چالش‌های ارتباطی با مادر	نبود احساس مادرانگی، مشکل رابطه با مادر، نداشتن وابستگی عاطفی، نداشتن اتصال عاطفی، احساس آرامش در نبود مادر، عدم احساس راحتی با مادر، تداوم تأثیر در ارتباط با مادر، فاصله عاطفی، خلأ عاطفی، نارضایتی از شغل مادر، سخت‌گیری مادر، ناراحتی از رفتار برابر مادر با فرزند در مقایسه با دیگر همکلاسی‌ها، اذیت‌شدن از مقایسه با همکلاسی‌ها توسط مادر، انتظار فراوان مادر برای برتری تحصیلی، حساسیت مادر به وضعیت تحصیلی، توجه بیشتر مادر به دیگر دانش‌آموزان، احساس هم‌دستی پدر و مادر، حضور ناکافی مادر، بی‌وصلگی مادر در خانه، اجبار به کم‌کردن تفریحات، تلاش فرد برای تصحیح اشتباهات پاسخ‌های امتحان در خانه
	تجربه کارآمد فرزند در ارتباط با همکلاسی‌ها	درک همکلاسی‌ها، دوستان زیاد، کم‌شدن آزار همکلاسی‌ها، قضاوت‌نکردن همکلاسی‌ها، عدم تفاوت رفتاری همکلاسی‌ها، احترام دانش‌آموزان، قدرت‌داشتن در کلاس در برابر همکلاسی‌ها، حمایت فرد از دوستان، اصلاح رفتار نامناسب در تعامل با همکلاسی‌ها
	چالش‌های ارتباطی با همکلاسی‌ها	رفتار نامناسب فرد در برابر همکلاسی‌ها، عدم احساس راحتی همکلاسی‌ها با فرد، قضاوت همکلاسی‌ها، اذیت همکلاسی‌ها، خبرچینی همکلاسی‌ها، کمبود دوست، تلاش برای پنهان‌کردن رابطه مادر-فرزند از همکلاسی‌ها، دوستی بابت کسب امتیاز و توجه، ترس از ازدست‌دادن دوستان، ترس از قضاوت همکلاسی‌ها، انتظار زیاد همکلاسی‌ها، مقاومت در برابر انتظار زیاد همکلاسی‌ها، اعتراض در برابر قضاوت همکلاسی‌ها، تمسخر همکلاسی‌ها، نداشتن دوست، دعوا و تنش با همکلاسی، تلاش برای اثبات تفاوت‌نداشتن با دیگر همکلاسی‌ها، تعجب همکلاسی‌ها از رفتار در برابر مادر، تعجب همکلاسی‌ها از پنهان‌کردن رابطه
	جایگاه مثبت فرزند در مدرسه	اعتماد مادر در کلاس، علاقه به برتری در کلاس، رضایت از نحوه تدریس مادر، آشنایی با نحوه تدریس مادر، شناخت کافی مادر از فرزند، پیشرفت تحصیلی، یادگیری بهتر و عمیق‌تر، رفتار برابر مادر با فرزند در مقابل با همکلاسی‌ها، دفاع مادر از فرزند در برابر همکلاسی‌ها، شناخت قوانین مدرسه، آشنایی با محیط مدرسه، سهولت حضور در مدرسه، تداوم رفت‌وآمد به مدرسه بعد از تمام‌شدن دوره تحصیلی، رفتار برابر کادر مدرسه با فرد در مقایسه با دیگر دانش‌آموزان، رفت‌وآمد با کادر مدرسه، حمایت کادر مدرسه، راهنمایی مادر موقع امتحان
پیامدهای عاطفی	تجربه احساسات مثبت فرزند از تحصیل در کلاس مادر	احساس افتخار، احساس منحصربه‌فردبودن، احساس استقلال، احساس غرور، احساس آسودگی، احساس امنیت، احساس خودکفایی، جرئت‌ورزی، احساس مسئولیت‌پذیری
	تجربه احساسات منفی فرزند از تحصیل در کلاس مادر	احساس اضطراب، احساس بی‌هویتی، احساس عدم آرامش، احساس تنهایی، احساس غم، ناراحتی فرد از قضاوت اولیای مدرسه، احساس غرور کاذب

نتایج تحلیل داده‌ها به شناسایی دو مضمون اصلی، شش مضمون فرعی و ۸۲ کد اولیه منجر شد. در ادامه نقل‌قول‌های مشارکت‌کنندگان ذکر شده است.

۳-۲-۱. مضمون اصلی اول: پیامدهای ارتباطی

این مضمون از معانی مربوط به چگونگی ارتباط فرد با مادر، همکلاسی‌ها و مدرسه زمانی که مادر هم‌زمان به‌صورت معلم در کلاس درس حضور داشته، استخراج شده است. مضمون اصلی پیامدهای ارتباطی، خود چهار مضمون فرعی دارد که شامل تجربه کارآمد فرزند در ارتباط با همکلاسی‌ها، چالش‌های ارتباطی با همکلاسی‌ها، چالش‌های ارتباطی با مادر و جایگاه مثبت فرزند در مدرسه می‌شود. گزارش‌هایی که افراد درباره چگونگی ارتباط فرد با همکلاسی‌ها و مادر مطرح می‌کردند، در این مضمون جای گرفته است. حضور مادر در کلاس به‌عنوان معلم و آگاهی دیگر دانش‌آموزان از این موضوع سبب تغییراتی در ارتباط شخص با همتایان خود در کلاس درس می‌شود. تجربه کارآمد فرزند در ارتباط با همکلاسی‌ها نشان‌دهنده برقراری ارتباط مؤثر و مثبت با همتایان است. در مقابل، وجود چالش در ارتباط با همکلاسی‌ها بیانگر برچسب‌زنی، انتظارات غیرمنصفانه و رفتارهای نامناسب با فرد است. تعدادی از شرکت‌کنندگان ارتباط خود با همکلاسی‌هایشان را زمانی که مادر به‌عنوان معلم در کلاس درس حضور داشته، این‌گونه توصیف می‌کنند:

«حس می‌کردم همکلاسی‌ها من هم حس راحتی با ما نمی‌کنن انگار؛ یعنی توی اون ارتباطه هم تأثیر گذاشته بود. اگرچه من همیشه با خواهرهام بودم و نیازی نداشتم با بقیه بچه‌های کلاس ارتباط برقرار کنم، ولی اون نگاه سنگینه رو حس می‌کردم و اون حس راحتی که بچه‌ها تو این سن با همدیگه دارن، دوست‌ها با همدیگه دارن، قطعاً نبود» (کد ۱).

«بعضی وقت‌ها می‌اومدن می‌گفتن مامانت سؤالات رو بهت می‌ده. من همیشه اعتراض می‌کردم، ولی باور نمی‌کردن؛ چون همیشه نمره‌های خوبی می‌گرفتم. بقیه دوست‌هام هم نمره خوبی می‌گرفتن ها، ولی چون مامانشون معلمشون نبود چیزی نمی‌گفتن بهشون. فقط به من می‌گفتن» (کد ۳).

در مقابل، تعدادی دیگر از شرکت‌کننده‌ها، تجربه خود را در رابطه با همکلاسی‌هایشان به گونه‌ای متفاوت‌تر توصیف کردند: «خب من از اونجایی که دوست‌هامو خیلی دوست داشتم، می‌گفتم مامان برای دوست‌هام هم لقمه بیار، مامان به دوست‌هام هم شیرینی بده و اون‌ها خیلی کیف می‌کردن که دوست من» (کد ۹).

«تا جایی که می‌تونستم، سعی می‌کردم با بقیه دانش‌آموزها خوب برخورد کنم و همون برخورد رو می‌گرفتن و به من برمی‌گردوندن. بیشتر اولیا اذیت می‌کردن. اصلاً شاگردها کاری نداشتن؛ چون می‌دیدن دیگه بی‌عدالتی خاصی نیست» (کد ۶).

علاوه بر تغییرات در رابطه فرد با هم‌تایان خود در کلاس درس، تجربه هم‌زمان مادر به‌عنوان معلم در کلاس درس، موجب به‌وجود آمدن چالش‌هایی در ارتباط با مادر می‌شود. تعدادی از شرکت‌کنندگان درباره ارتباطشان با مادر توضیح دادند:

«تجربه‌ای که کردم توی ارتباطم با مامانم، واسه سال‌های بعد حتی تا الان تأثیر گذاشت و اون حس نزدیکی رو به مامانم نمی‌کنم. یه خال بیشتر که باعث می‌شه آدم اون حس نزدیک بودن، حس مادرانگی بهش منتقل نشه. حسی که خیلی از بچه‌ها بهش نیاز دارن» (کد ۱).

«مشکلات زیادی هم توی خونه وجود داشت. مامان من معلمه، ولی یه دوست صمیمی داشتم که مامانش خانه‌داره. مامان اون دوستم از صبح تا شب می‌نشست پیش این به درس‌هاش رسیدگی می‌کرد، اما مامان من اصلاً وقتشو نداشت. یه ناهار بود که اونم به هول وولا می‌افتاد. صبح با من ساعت ۷ می‌رفت و ساعت ۳ برمی‌گشت. از این لحاظ که مامان اون همیشه پیشش بود اما مامان من نبود. حتی اون وقت‌هایی هم که خونه بود، کارهای خونه رو انجام می‌داد. گاهی وقت‌ها هم بعدازظهر بیرون کلاس داشت یا به اولیا زنگ می‌زد. مشکلات زیادی وجود داشت نسبت به اون دوستم که مامانش خانه‌دار بود. خیلی بیشتر می‌تونست برای بچه‌ش وقت بذاره تا مامان من» (کد ۲).

با اینکه فرد با داشتن مادر معلم در کلاس درس با چالش‌ها و موانعی مواجه می‌شود، فرصت‌هایی نیز برای او در مدرسه به‌وجود می‌آید. مضمون فرعی جایگاه مثبت فرد در مدرسه نشان‌دهنده این فرصت‌ها است. تعدادی از شرکت‌کنندگان در پاسخ به این سؤال که معلم‌شدن مادر چه تغییراتی در مدرسه به‌وجود آورده بود، این‌گونه پاسخ دادند:

«قسمت‌های خوب هم شامل این می‌شد که رفت‌وآمدم همراه با مامان بود یا با همه معلم‌ها یه آشنایی داشتیم. می‌تونستم به دفتر مدرسه رفت‌وآمد کنم» (کد ۲).

«بعد چون مثلاً معاون‌ها و مدیر و این‌ها همکار مامانم بودن، به‌هرحال یه جورهایی اون‌ها تبعیض قائل می‌شدن برای من. تبعیض که چطوری بگم؛ لطف داشتن انگار» (کد ۹).

۳-۲-۲. مضمون اصلی دوم: پیامدهای عاطفی

مضمون اصلی پیامدهای عاطفی تأثیرات عمیق و دوگانه‌ای است که آموزش از طرف مادر بر احساسات فرزند می‌گذارد. فرزند ممکن است احساسات منفی مانند اضطراب، عدم آرامش یا بی‌هویتی را تجربه کند؛ به‌ویژه اگر انتظارات زیادی از او وجود داشته باشد. از سوی دیگر، تدریس مادر می‌تواند حس امنیت، آسودگی و افتخار را نیز در فرزند ایجاد کند. در نتیجه، این مضمون نشان‌دهنده تقابل میان چالش‌ها و فرصت‌های عاطفی‌ای است که فرزندان در فرایند یادگیری با مادرشان تجربه می‌کنند. تعدادی از شرکت‌کنندگان که احساسات مثبتی را به‌دلیل آموزش از سمت مادر تجربه کردند، توضیح دادند:

«الان من یه شخصیت حمایتگر اکتیو دارم تو کلاس. اگه مامانم معلم نمی‌شد، این شخصیتم کم‌رنگ‌تر می‌شد. اون‌می‌شدم که منتظر می‌شد اول بقیه بیان جلو. ولی اونجا چون می‌دونستم حمایتی هست، مامان هست، من اون‌می‌بودم که می‌اومدم جلو و با بچه‌ها حرف می‌زدم و خب اون عادت و شخصیت باهام موند. فکر کنم این مهم‌ترین تأثیر بوده. بعد اینکه کارهامو یا مثلاً تکالیف رو انجام نمی‌دادم و با خودم می‌گفتم حالا به اون استاد و اون معلم می‌گم فلان اتفاق افتاده و بهونه می‌آرم، ولی

چون از اول مامانم همه چی رو می‌دونست، نمی‌تونستم دروغ بگم که مثلاً مریض بودم. مسئولیت‌پذیریم هم به خاطر این بوده که مامانم معلم بوده» (کد ۹).

«یه پیشرفتی هم داشتم دوران ابتدایی. این اتفاق باعث شد مسئولیت‌پذیری داشته باشم، حتی اگه مریض بودم. گرچه اون‌ها نمی‌داشتن برم مدرسه و لباس‌هامو قایم می‌کردن، ولی من این‌قدر گریه می‌کردم که وسایلمو می‌دادن. این مسئولیت‌پذیری باعث شد به درسم خیلی رسیدگی کنم و تو درسم پیشرفت کنم» (کد ۱۰).

تعدادی دیگر از شرکت‌کنندگان به دلیل معلم‌بودن مادر در کلاس درس، احساسات منفی را تجربه کردند: «خب یه بچه از مادرش انتظار داره کنارش باشه و بهش عشق بورزه و کار دیگه‌ای یعنی انتظارات دیگه‌ای ازش نمی‌ره. وقتی نقش مادر و معلم یکی باشه، برای بچه‌هایی که زیر سن بلوغن، بچه‌هایی که هنوز از لحاظ فکری رشد نکردن، می‌تونه استرس‌زا باشه» (کد ۱).

«بعضاً از دست اولیا ناراحت می‌شدم. یه خورده اون مورد آزاردهنده بود. هرچند خیلی به روم نمی‌آوردم، ولی خب از درون حس ناراحتی‌ای بود که چرا این‌جوری می‌کنن، اتفاق خاصی نمی‌افته؛ درحالی‌که مامان همون قدر که به من کمک می‌کرد، به بقیه هم کمک می‌کرد. با من تو خونه کار می‌کرد، ولی با بقیه تو مدرسه نسبت به من خیلی بیشتر کار می‌کرد و راستش انتظار نداشتیم اون‌جوری برخورد کنن» (کد ۶).

۴. بحث و نتیجه‌گیری

هدف این پژوهش، واکاوی پیامدهای دوگانگی نقش مادری-معلمی، از دیدگاه فرزندان بود. به این منظور، تجربه زیسته ۱۲ دانش‌آموز با استفاده از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته مورد بررسی قرار گرفت. نتایج در دو مضمون اصلی پیامدهای ارتباطی و پیامدهای عاطفی تبیین شدند.

در اولین مضمون اصلی، به بررسی پیامدهای ارتباطی ناشی از تجربه یادگیری زیر نظر مادر معلم پرداخته شد. براساس نتایج مصاحبه‌ها و تحلیل کیفی می‌توان به چهار مضمون فرعی اشاره کرد که در دل مضمون اصلی (پیامدهای ارتباطی) قرار دارند: تجربه کارآمد فرزند در ارتباط با همکلاسی‌ها، چالش‌های ارتباطی با همکلاسی‌ها، چالش‌های ارتباطی با مادر و جایگاه مثبت فرزند در مدرسه. ارتباطات میان‌فردی در دوران ابتدایی پایه‌گذار بسیاری از ویژگی‌های اجتماعی و ارتباطی افراد در مراحل بعدی زندگی است. تجربه مادر-معلم می‌تواند تأثیرات متفاوتی بر ارتباط با همکلاسی‌ها داشته باشد. یکی از پیامدهای مثبت ارتباطی، تجربه کارآمد فرزند در ارتباط با همکلاسی‌ها است. داده‌های مطالعه پیش‌رو نشان می‌دهد در برخی موارد، این ارتباط می‌تواند به تقویت حس تفاهم و همدلی میان دانش‌آموزان منجر شود. دانش‌آموزانی که مادر در کلاس درس معلم آن‌ها است، ممکن است احساس کنند که در مدرسه وضعیت ویژه‌ای دارند و این امر می‌تواند به ایجاد دوستی‌های عمیق‌تر یا برعکس، ایجاد حس تردید و رقابت با دیگر همتایان منجر شود. تعدادی از مشارکت‌کنندگان اظهار کردند که معلم‌بودن مادر در کلاس درس موجب گسترش دایره دوستی با دیگر همکلاسی‌ها شده و تعداد اندکی نیز به دلیل این وضعیت در برابر دیگر دانش‌آموزان در کلاس، قدرت بیشتری داشتند. مطالعات مختلف نقش مثبت روابط حمایتی همسالان را در سلامت روانی و جسمانی دانش‌آموزان نشان می‌دهند، از جمله افزایش بهزیستی روانی، رفتار سازگارانه و کاهش استرس (نوماگوچی و آلن، ۲۰۲۳).

با وجود جنبه‌های مثبت، تجربیات این دانش‌آموزان با چالش‌های خاصی نیز روبه‌رو است. چالش‌های ارتباطی با همکلاسی‌ها می‌تواند ناشی از انتظارات غیرواقعی یا قضاوت‌های اجتماعی باشد. بسیاری از دانش‌آموزان گزارش کردند که از همان ابتدا سعی داشتند که رابطه مادر-فرزندی خود با معلم را از دید دیگر همکلاسی‌ها پنهان کنند و زمانی که دیگر دانش‌آموزان از این رابطه آگاه شدند، ارتباطشان با اغلب همتایان به چالش کشیده شد. مشارکت‌کنندگان اظهار کردند که در این دوره مجبور به تحمل واکنش‌های منفی همکلاسی‌ها به خصوص قضاوت و آزار و اذیت آن‌ها بودند. در صورتی که اگر آن‌ها از این رابطه مطلع نمی‌شدند یا مادر در کلاس درس معلم نمی‌شد، مجبور به تحمل این واکنش‌ها نبودند.

چالش‌ها به روابط با همکلاسی‌ها محدود نمی‌شود و خود رابطه مادر-فرزندی نیز به چالش کشیده شده است. در بررسی تجارب مشارکت‌کنندگان، چالش‌های کلیدی شناسایی شده در روابط مادر و فرزند شامل سخت‌گیری مادر، فاصله عاطفی و حضور ناکافی مادر بود. مطالعات گذشته نشان داده است ادراک کودکان از رابطه با مراقب اصلی‌شان می‌تواند با روابط آن‌ها با معلمانشان موازی باشد (جاکوب و کوهریت^۱، ۲۰۲۱). اگرچه اغلب دانش‌آموزان احتمالاً یک پیوند عاطفی صمیمی و بدون تعارض با معلم خود ایجاد می‌کنند، برای دیگران چنین روابط باکیفیتی ممکن است به‌طور طبیعی ایجاد نشود. یافته‌ها نشان می‌دهد رابطه میان معلم و دانش‌آموز اگر مملو از تعارض یا وابستگی بیش از اندازه باشد، تهدیدی در راستای سازگاری دانش‌آموزان است، احساس خشنودی و مشارکت آن‌ها را کاهش می‌دهد و بر دستاوردهای کنونی و آینده آن‌ها در کلاس تأثیر می‌گذارد (ورنیز و همکاران^۲، ۲۰۲۲).

مضمون فرعی دیگر جایگاه مثبت فرد در مدرسه است. نتایج تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد این فرزندان معمولاً جایگاه مثبت‌تری در مدرسه دارند. آن‌ها به دلیل داشتن مادر معلم، به‌نوعی مورد مواظبت و حمایت خاص مادر و سایر کارکنان مدرسه قرار می‌گیرند. علاوه بر این، تجربه تدریس مادر، به‌طور مستقیم در پیشرفت تحصیلی فرزند تأثیرگذار است. حضور مادر در مدرسه و کلاس درس موجب سازگاری بیشتر فرد با مدرسه شده است. این امر به‌ویژه در دوره بحرانی گذار از پیش‌دبستانی به مدرسه رسمی اهمیت می‌یابد؛ زمانی که چالش‌های تحصیلی جدید در یک محیط یادگیری ساختارمندتر به‌وجود می‌آید و شامل تغییرات پیچیده در نقش‌ها، مسئولیت‌ها و روابط کودکان می‌شود. روابط حمایتی و مثبت میان معلمان و دانش‌آموزان، در نهایت احساس تعلق به مدرسه را تقویت می‌کند و دانش‌آموزان را تشویق می‌کند تا در فعالیتهای کلاسی مشارکت کنند (هرمان و همکاران^۳، ۲۰۲۳). در نهایت تحلیل و بررسی داده‌های مطالعه پیش‌رو نشانگر این دیدگاه است که تأثیرات ارتباطی ناشی از تجربه داشتن مادر معلم در مقطع ابتدایی می‌تواند بر تعاملات اجتماعی افراد در سنین ۱۲ تا ۲۰ سالگی به شکل مثبت یا منفی بسیار تأثیرگذار باشد.

دومین مضمون اصلی پیامدهای عاطفی تدریس مادر برای فرزند است که می‌تواند مثبت یا منفی باشد و تأثیرات متفاوتی بر زندگی شخص، رفتار و روابط او داشته باشد. مضامین فرعی تجربه احساسات مثبت فرزند از تدریس مادر و تجربه احساسات منفی فرزند از تدریس مادر در دل این مضمون اصلی جای می‌گیرد. احساسات نشان‌دهنده واکنش افراد به محرک‌ها، همراه با قضاوت‌های آن‌ها در مورد شرایط اطراف محرک‌ها است. پیشرفت‌های اخیر در روان‌شناسی و علوم اعصاب نشان می‌دهد احساسات نقش مهمی در انگیزش، منابع بین‌فردی، حافظه و یادگیری دانش‌آموزان دارند (ویدیگ و برگ^۴، ۲۰۱۴). نتایج داده‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد مادر-معلم بودن می‌تواند به ایجاد ارتباط نزدیک‌تر و صمیمی‌تر میان دانش‌آموز و مادر منجر شود. این ارتباط حس امنیت و حمایت عاطفی را تقویت می‌کند و دانش‌آموز احساس می‌کند که همیشه کسی در کنار او است که می‌تواند در دروس و نیز در مسائل اجتماعی به او کمک کند. مطالعات اندکی که عواطف مثبت را با پیشرفت مرتبط می‌کنند، نشان می‌دهند شادی، امید و غرور با خودکارآمدی تحصیلی، علاقه و تلاش تحصیلی و پیشرفت کلی دانش‌آموزان ارتباط مثبت دارد (پرات^۴، ۲۰۲۱). وقتی رابطه بین معلم و دانش‌آموز صمیمی‌تر باشد، دانش‌آموز در محیط آرام‌تری قرار خواهد گرفت. در این فضای صمیمی، وقتی دانش‌آموز با مشکلی در مطالعات خود مواجه می‌شود، بیشتر از معلم خود راهنمایی می‌خواهد که برای پیشرفت تحصیلی آن‌ها مفید است. از سوی دیگر دانش‌آموز در هنگام مواجهه با فشار اجتماعی، از معلمی که بیشتر به او اعتماد دارد درخواست کمک می‌کند که این امر خروجی عاطفی مفیدی را برای دانش‌آموز به همراه دارد.

در مقابل، این دوگانگی برای برخی دیگر از دانش‌آموزان سبب تجربه احساسات منفی شده است. گزارش شرکت‌کنندگان در پژوهش حاضر نشان می‌دهد حضور مادر در کلاس درس می‌تواند احساساتی مانند اضطراب، بی‌هویتی، عدم آرامش و احساس غم را در دانش‌آموز به‌وجود آورد. تا امروز، طیف گسترده‌ای از رفتارهای درونی، از جمله خجالتی‌بودن، کناره‌گیری اجتماعی،

1. Jacob & Kühhirt
2. Verniers et al.
3. Widding & Berge
4. Pratt

اضطراب و افسردگی با رابطه بین معلمان و دانش‌آموزان مرتبط بوده است. تجربه این احساسات می‌تواند پیامدهای گوناگونی برای دانش‌آموز داشته باشد. خردسالانی که احساسات منفی دارند، احتمالاً در به‌کارگیری فرایندهای شناختی عالی دچار مشکل می‌شوند؛ زیرا واکنش‌های احساسی آن‌ها نیاز به برنامه‌ریزی و حل مسئله متفکرانه ندارد و بنابراین این مهارت‌ها کمتر استفاده و تقویت می‌شوند. وقتی احساس منفی یک دانش‌آموز موجب تمرکز بر موضوع احساس می‌شود (مانند زمانی که کودک بر رویداد صبحگاهی‌ای که به خشمش منجر شده تأمل می‌کند)، منابع شناختی از مواد آموزشی به‌سمت رویدادها یا شرایطی منحرف می‌شوند که حواس او را پرت کنند. به این ترتیب، احساسات منفی با کاهش منابع مورد نیاز برای ادغام و یادآوری جزئیات مهم، با فعالیت‌های تحصیلی تداخل می‌کنند.

به‌صورت کلی در این پژوهش، دوگانگی نقش مادری-معلمی در مقطع ابتدایی در دو مضمون اصلی پیامدهای ارتباطی و پیامدهای عاطفی قرار گرفت که فراوانی این پیامدها در هر مضمون متفاوت بود. این پژوهش با محدودیت‌هایی نیز همراه بود، از جمله آنکه به دلیل خاص بودن موضوع و نیاز به انتخاب افرادی که مادرانشان هم‌زمان معلم بودند و تجربه تدریس به فرزندشان را داشتند، فرایند انتخاب نمونه‌ها زمان‌بر و چالش‌برانگیز بود. با توجه به اینکه پژوهش حاضر به روش کیفی انجام شده، انتخاب نمونه محدود به دانش‌آموزانی بود که در یک مقطع خاص و در یک منطقه جغرافیایی مشخص تحصیل کرده بودند؛ بنابراین در تعمیم نتایج باید جانب احتیاط را رعایت کرد. همچنین تغییرات در نظام آموزشی و سیاست‌های مدرسه‌ای در طول سال‌ها می‌تواند بر تجربیات دانش‌آموزان تأثیر بگذارد و این امر در تحلیل نتایج ممکن است محدودیت ایجاد کند. به این ترتیب پیشنهاد می‌شود مطالعات طولی برای پیگیری تجربیات دانش‌آموزان و تأثیرات بلندمدت رابطه مادر-معلم بر یادگیری و رشد عاطفی آن‌ها انجام شود. با توجه به موضوع پژوهش حاضر، صرفاً به بررسی تجربه زیسته دانش‌آموزان پرداخته شد. به‌منظور دستیابی به اطلاعات عمیق‌تر درباره این گروه، پیشنهاد می‌شود به جمع‌آوری و تحلیل محتوای گفتگو با مادران معلم برای شناسایی نگرش‌ها و تجارب مشترک آن‌ها پرداخته شود. همچنین برگزاری جلسات گفتگو میان مادران معلم و فرزندان آن‌ها پیشنهادی دیگر است تا آن‌ها بتوانند آزادانه درباره تغییرات، انتظارات و احساسات مرتبط با نقش‌ها صحبت کنند. از سوی دیگر، با توجه به یافته‌های این پژوهش به نظر می‌رسد لازم است بسته‌ای آموزشی تدوین شود تا چالش‌های مادران معلم و فرزندان آن‌ها در بستر فرهنگ ایرانی مورد توجه و ارزیابی قرار گیرد تا در صورت لزوم، مداخلاتی در این زمینه انجام شود. همچنین دسترسی به مشاوره‌های خصوصی برای فرزندان و مادران معلم که با چالش‌های احساسی و دوگانگی نقش خود مواجه‌اند، فراهم شود تا آن‌ها بتوانند راه‌حلی برای مدیریت بهتر زندگی روزمره‌شان پیدا کنند. درنهایت نوشتن یک کتابچه یا راهنما برای مادران معلم که شامل تکنیک‌های مدیریت زمان و ایجاد تعادل بین کار و خانواده باشد، مفید به نظر می‌رسد. این منابع می‌توانند شکاف‌هایی را که ممکن است به دلیل دوگانگی نقش مادری-معلمی ایجاد شوند، برطرف کنند.

۵. ملاحظات اخلاقی

قبل از مصاحبه، به شرکت‌کنندگان درمورد رعایت اصول اخلاقی پژوهش نظیر رازداری و ضبط صدا توضیحات لازم داده شد. پس از کسب رضایت آگاهانه از آنان، به مشارکت‌کنندگان توضیح داده شد که حق انصراف از مصاحبه را دارند و اطلاعاتشان در کل فرایند پژوهش محرمانه خواهد ماند. همچنین این پژوهش با شناسه اخلاق IR.UT.PSYEDU.REC.1403.038 در کمیته اخلاق دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران مصوب شد.

۶. سیاست‌زاری و حمایت مالی

از تیم پژوهشی و تمامی شرکت‌کنندگان در این مطالعه قدردانی می‌شود. این پژوهش بدون حمایت مالی انجام شده است.

۷. تعارض منافع

در این مطالعه هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

منابع

- بازرگان، ع. (۱۳۹۹). مقدمه‌ای بر روش‌های تحقیق کیفی و آمیخته: رویکردهای متداول در علوم رفتاری. تهران، نشر دیدار.
- صادقی، ر.، و شهبابی، ز. (۱۳۹۶). مطالعه کیفی موانع و چالش‌های مادری زنان شاغل در شهر تهران. *مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، ۶(۴)، ۷۱۵-۷۳۴. <https://doi.org/10.22059/jisr.2018.204488.343>
- صوفی، س.، و بهزادپور، س. (۱۳۹۹). تأثیر اشتغال مادران ایرانی بر بهداشت روانی کودکانشان: یک مرور نظام‌مند. *مجله تعالی بالینی*، ۱۰(۲)، ۲۲-۳۲. <http://ce.mazums.ac.ir/article-1-522-fa.html>
- محمدپور، ا. (۱۳۹۲). روش تحقیق کیفی ضد روش ۱. تهران: انتشارات جامعه‌شناسان.

References

- Alhazmi, A. A., & Kaufmann, A. (2022). Phenomenological qualitative methods applied to the analysis of cross-cultural experience in novel educational social contexts. *Frontiers in Psychology*, 13(1), 134-144. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.785134>
- Apriani, I., & Risnawaty, W. (2020). Parenting self-efficacy among full-time working mothers in jabodetabek. In *Proceedings of the 2nd Tarumanagara International Conference on the Applications of Social Sciences and Humanities (TICASH 2020)* (pp. 508-513). Atlantis Press. <https://doi.org/10.2991/assehr.k.201209.078>
- Bazargan, A. (2023). *An introduction to qualitative and mixed research methods: Common approaches in behavioral sciences*. Fifth edition, Tehran: Didar publishing. (In Persian)
- Bishnoi, S., Malik, P., & Yadav, P. (2020). A review of effects of working mothers on children's development. In *Research Trends in Home Science and Extension Volume-4* (pp.41-56). AkiNik Publications.
- Caputi, M., Lecce, S., & Pagnin, A. (2017). The role of mother-child and teacher-child relationship on academic achievement. *European Journal of Developmental Psychology*, 14(2), 141-158. <https://doi.org/10.1080/17405629.2016.1173538>
- Claesson, M. A., & Brice, R. A. (1989). Teacher/mothers: Effects of a dual role. *American Educational Research Journal*, 26(1), 1-23. <https://doi.org/10.2307/1162867>
- Corbin, J., & Strauss, A. (2014). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Sage publications. <https://doi.org/10.4135/9781452230153>
- Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1994). Competing paradigms in qualitative research. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (pp. 105-117). Sage Publications, Inc. <https://psycnet.apa.org/record/1994-98625-005>
- Hermann, M., Gorlewski, J., Brookover, D., Walsh, R., Kozachuk, L., Deitz, M., & Ciminelli, E. (2023) Policy, practice, and parenthood: A study of teacher mothers. *Educational Studies*, 49(1), 35-53. <https://doi.org/10.1080/03055698.2020.1834358>
- Jacob, M., & Kühhirt, M. (2021). Mothers' employment and child behaviour: new evidence for Scotland. *Longitudinal and Life Course Studies*, 12(4), 551-571. <https://doi.org/10.1332/175795920X16057278409033>
- Kassamali, N., & Rattani, S. A. (2014). Factors that affect attachment between the employed mother and the child, infancy to two years. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 159, 6-15. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.12.319>
- Mohandas, A., Chacko, A., Jose, A., Devachan, A. P., & Umarani, J. (2022). Problems faced by the children of working mothers. *Journal of Neuroquantology*, 20(17), 817-824. https://www.neuroquantology.com/media/article_pdfs/817-824.pdf
- Mohammadpour, A. (2012). *Qualitative research method against method 1* (1th Ed). Tehran: Sociologists Publishing House. (In Persian)
- Nomaguchi, K., & Allen, A. (2023). Mother-child relationship quality from preschool to adolescence: Variation by maternal education. *Personal Relationships*, 30(2), 399-418. <https://doi.org/10.1111/pere.12475>

- Pratt, D. (2021). The qualitative study on the effect of teacher/student relationships on student academics and behaviors. *Doctoral dissertation in education*, Gardner-Webb University. <https://digitalcommons.gardner-webb.edu/education-dissertations/41>
- Sadeghi, R., & Shahabi, Z. (2017). A qualitative study of the barriers and challenges of motherhood among employed women in Tehran city. *Quarterly of Social Studies and Research in Iran*, 6(4), 715-734. <https://doi.org/10.22059/jjsr.2018.204488.343> (In Persian)
- Siddiqui, S., Nazar, N., Hussain, S., & Ali, W. (2020). Impact of mother's teaching profession on children's growth: A study on teaching mothers in Metropolis city of Pakistan. *JISR Management and Social Sciences & Economics*, 17(2), 139-154. <https://doi.org/10.31384/jjsrmsse/2019.17.2.10>
- Soufi, S., & Behzadpoor, S. (2020). The effect of iranian mothers' employment on their children's mental health. *Journal of Clinical Excellence*, 10(2), 22-32. <http://ce.mazums.ac.ir/article-1-522-en.html> (In Persian)
- Verniers, C., Bonnot, V., & Assilaméhou-Kunz, Y. (2022). Intensive mothering and the perpetuation of gender inequality: Evidence from mixed methods research. *Journal of Actapsychologica*, 227, 103614. <https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2022.103614>
- Widding, G., & Berge, B.-M. (2014). Teachers' and parents' experiences of using parents as resources in Swedish primary education. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 116, 1587-1593. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.01.439>